

До спеціалізованої вченої ради
ДФ35.052.095
Національного університету
«Львівська політехніка»
79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора юридичних наук, професора
Головка Олександра Миколайовича
на дисертацію Беліченко Олександри Валентинівни «Українська
правова думка про юридичний процес (XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження.

В умовах здійснювання реформування правової системи українського суспільства одним із найактуальніших напрямів комплексного вивчення в проблемі вдосконалення є глибокий аналіз її генези. Останнім часом значно посилилася увага до аналізу сучасної української правової системи та її історичних витоків з боку вчених за різними фаховими напрямками. Таке зацікавлення певною мірою пояснюється потребою знайти відповіді на складні питання, що пов'язані з переходом від рудиментів радянської правової системи до принципів права, котрі сповідаються в демократичному світі та на основі яких формується розвинуте громадянське суспільство.

Актуалізація проблем правової системи в нашій державі спричинила масштабний дискурс учених-правників у проблемах переосмислення більшості понять та категорій та їхнього змісту. Розробляються наукові концепції, обґрунтовуються поняття та підходи до осмислення сучасних правових явищ.

Проблеми формування правової системи загалом або тієї чи іншої галузі права зокрема завжди хвилювали дослідників на різних історичних етапах.

Характерною особливістю історико-правової думки про юридичний процес є різноманітність теорій та концепцій, що обумовлена історичними аспектами розвитку, різноманітністю підходів до вирішення питання сутності зародження та подальшої його еволюції.

Виявлення та прогнозування новітніх тенденцій розвитку сучасної правової системи можна здійснювати лише за умови вивчення його історико-правових закономірностей, адже саме в ХІХ ст. – 20-тих роках ХХ ст. адже сформувався, почав розвиватися та зазнав регресивних змін юридичний процес та вчення про нього. Те, що особливості української правової думки про юридичний процес мали свій прояв саме в дослідженій в опонованій дисертації період, переконливо свідчить на користь незаперечної актуальності обраної автором теми.

Історичні стадії вчень про галузі права, зокрема про юридичний процес, підкреслюють особливості розвитку держави і права в кожен період, а тому звернення до української правової думки про юридичний процес ХІХ ст. – 20-тих роках ХХ ст. саме як складового елемента правової системи в цілому є корисним і повчальним для сьогодення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, що викладені в дисертаційному дослідженні Беліченко Олександри Валентинівни, є достатньою мірою обґрунтованими та послідовними, а основні положення наукової новизни дисертації доведені та викладені в наукових напрацюваннях авторки.

Для досягнення поставленої мети здійснений комплексний аналіз української правової думки про юридичний процес, яка виникла та в подальшому розвивалася у ХІХ ст. – 20-х рр. ХХ ст. Авторкою виконано такі завдання, як з'ясування сутності понятійно-категорійного апарату теорії юридичного процесу; аналіз проблеми встановлення юридичної процедури в Російській імперії на українських землях у першій половині ХІХ століття;

з'ясування своєрідності поглядів на процесуальне право в першій половині XIX століття; окреслення напрямів розвитку процесуального права Російської імперії на українських землях у другій половині XIX – на початку XX століття; дослідження трансформації правової думки про юридичний процес у другій половині XIX – на початку XX століття; розкриття характерних рис та основних аспектів поглядів на процесуальне право в роки Української революції; аналіз української правової думки про юридичний процес 20-х років XX століття; визначення особливостей формування правової думки про юридичний процес вченими української діаспори в 20-х роках XX століття.

Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали принципи наукового пізнання об'єктивності, детермінізму, історизму та плюралізму. Під час дослідження використовувалися різноманітні філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Авторкою проаналізовано та використано значний масив джерел з історії держави і права та інших галузей юриспруденції.

Відповідно наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційної роботи є методологічно правильними та обґрунтованими і такими, що мають системний комплексний характер і містять наукову новизну.

Наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертація О. В. Беліченко є першим монографічним дослідженням, у якому за допомогою системного використання методів пізнання та новітніх досягнень науки історії права та держави здійснено комплексний аналіз української правової думки про юридичний процес у XIX ст. – 20-х роках XX ст.

Сформульовані та аргументовані авторкою результати дисертаційного дослідження є важливими в теоретичному й практичному аспектах та містять в собі суттєву наукову новизну. Зокрема, доведено, що в першій половині XIX ст., із становленням правової науки, появляються перші роботи та

концепції з проблематики юридичного процесу; в другій половині XIX ст. та на початку XX ст. дослідження в галузі процесуального права набувають комплексного характеру.

Також на позитивну оцінку заслуговують погляди авторки на те, що перші історико-правові дослідження в оцінці подій доби Української революції 1917 – 1921 рр. належать їх безпосереднім учасникам. Незважаючи на деякий суб'єктивізм, у них міститься оригінальна джерельна база для об'єктивного аналізу тогочасних державо- та правотворчих процесів; опертя радянськими дослідниками права 20-х років XX ст. на певні догми відносно класової спрямованості функціонування судової системи та процесуального права мали негативний прояв у подальшому звуженні методологічної бази досліджень та розвитку радянської науки юридичного процесу.

Дисертаційне дослідження містить низку й інших цікавих та аргументованих висновків і пропозицій. Загалом ступінь наукової новизни дисертаційного дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст та оформлення дисертації.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі дисертації розкрито теоретико-правову та методологічну бази дослідження. Його безперечною позитивною рисою є аналіз понятійно-категоріального апарату дисертаційного дослідження та визначення методологічних підходів до проблеми дослідження української правової думки про юридичний процес XIX ст. – 20-х років XX ст.

Проаналізовано джерельну базу дослідження та здійснено авторську класифікацію джерел. У роботі виокремлено такі окремі групи, як монографічні дослідження вчених (оскільки досліджувалися їх погляди,

розвиток правової думки, ці праці у даному випадку виступали як джерела історико-правового дослідження, розуміння цього свідчить про високу наукову кваліфікацію авторки), комплекс опублікованих історико-правових документів, довідкові та енциклопедичні видання, що дало змогу більш об'єктивно розкрити сутність становлення та подальшу еволюцію історико-правових поглядів учених на генезу юридичного процесу.

У другому розділі проаналізовано погляди вітчизняних правознавців на юридичний процес у першій половині XIX ст. Дослідницьку увагу при цьому зосереджено на аналізі взаємозв'язку між українською правовою думкою про юридичний процес та тогочасними політико-правовими соціально-економічними подіями. Зокрема, підтверджено, що власне українське законодавство у цей період повністю витісняється загальноросійським. Слушно вказується також, що у даний період ще не відбулося остаточного поділу процесуального законодавства на окремі галузі, хоча вказана тенденція з часом отримувала все більший прояв. Розкрито роль перших дослідників права, вихідців з України, на формування та подальший розвиток теоретико-правової науки у Російській імперії.

Третій розділ дисертації присвячено дослідженню правової думки про юридичний процес у другій половині XIX – на початку XX ст. справедливо значну увагу приділено самому тогочасному процесуальному праву, адже воно, з одного боку, реформувалося під впливом ідей і пропозицій, висловлених вченими – правознавцями, а з іншого – складало нормативну базу для аналізу та опрацювання питань удосконалення. Розкрито суспільно-політичні умови формування та еволюцію поглядів на процесуальне право вчених-юристів, котрі творили на українських землях, що входили до складу Російської імперії. Авторка зазначає, що погляди на юридичний процес еволюціонували в тісному взаємозв'язку зі змінами, що відбувалися в галузі тодішнього процесуального права та судочинства. Заслуговує на увагу та схвалення позиція авторки щодо виокремлення у науковій правовій думці на початку XX ст. окремого напрямку, де процес розглядається як єдина наукова

дисципліна, котра має спільні загальні засади, в яких окремі види юридичної процедури виступають як її складові елементи. Ґрунтовний аналіз О. В. Беліченко першоджерел дав їй підставу стверджувати, що в працях таких юристів другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст., котрі працювали в університетах на українських землях, аналіз проблемних питань галузі процесуального права набувають рис комплексного характеру. Дисертанткою аргументовано визначено чинники, що вплинули на подальшу еволюцію поглядів правників, де основним лейтмотивом наукових праць учених виступає обов'язкова дотриманість відповідності самої конструкції юридичного процесу основним принципам тогочасного судоустрою та судочинства.

У четвертому розділі увагу приділено принципово новим обставинам та умовам розвитку української процесуально-правової думки, які припали на роки Української національної революції та доби радянської українізації, зокрема кодифікації 1920-х років. Так, слушним виглядає твердження про істотний вплив подій національно-визвольних змагань 1917 – 1920 років на подальший розвиток вітчизняного процесуального права. Авторкою зауважено, що в 20-х роках ХХ ст. у розвитку процесуального права основою ідеологемою стало науково-концептуальне забезпечення реальної потреби класово-нормативного впливу на правові відносини в Україні. Розкрито сутність історико-правових досліджень, котрі торкнулися аспектів судоустрою й судочинства в різні періоди історії української держави та проаналізовано розвиток науки галузевого процесуального права.

Аргументованою є позиція авторки щодо формування української правової думки про юридичний процес у діаспорі 20-х років ХХ ст. Незважаючи на умови повної або часткової обмеженості державності на українських землях, погляди її представників мали певний вплив на подальше дослідження сфери процесуального права.

Завершуються дисертаційне дослідження ґрунтовні й оригінальні висновки, які є такими, що логічно випливають зі змісту роботи, належним

чином кореспондуються із положеннями наукової новизни, які виносяться на захист.

Теоретична та практична значущість результатів дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягають у тому, що вони можуть бути використані: в науково-дослідній діяльності для подальшого вивчення та наукових розробок у галузях історії держави і права та історії правових і політичних учень, у правотворчості – під час вдосконалення галузевого законодавства, в освітньому процесі – в рамках викладання курсів «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Історія вчень про право і державу», історико-теоретичної частини галузевого процесуального права.

Повнота викладу наукових положень у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в десяти публікаціях, з яких чотири наукові статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, п'ять тез – у збірниках доповідей конференцій, круглих столів. У наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, наукові положення дисертації викладені в належному обсязі.

Текстових запозичень без посилання на джерела та інших *порушень академічної доброчесності не виявлено.*

Зауваження та дискусійні положення.

Відзначивши позитивні аспекти роботи, звертаємо увагу й на окремі дискусійні та не в повній мірі опрацьовані положення дисертаційного дослідження.

1. Робота лише виграла би, як видається, якби авторка провела більш ґрунтовне дослідження поглядів на генезу українського юридичного процесу таких відомих мислителів кінця XIX ст. – поч. XX ст., як М. Ф. Владимирського-Буданова та М. П. Драгоманова (підрозділ 3.2.).

2. Дискусійними є окремі питання щодо розвитку юридичного процесу та української правової думки про нього в 20-х роках XX століття (підрозділ 4.2). Відомо, що дослідження в цей період відбувалися під негативним впливом марксистсько-ленінської ідеології. Авторці необхідно було більш детально охарактеризувати ті суспільні умови, що впливали на формування правової думки на юридичний процес.

3. Деяко фрагментарним у дисертації є аналіз праць відомих політичних діячів часів Національно-визвольних змагань та не показано їх значимості у відродженні національної правової системи та впливу на формування теоретико-правових поглядів з цієї проблематики.

4. У підрозділі 4.3 здобувачка проводить аналіз історико-правової спадщини відомого вченого українського діаспори Я. Падоха. Проте, наскільки це відомо, його науковий шлях деяко не відповідає хронологічним межам, визначеним у дисертаційному дослідженні. Чи може пояснити авторка такий підхід?

5. Цікавим було б на підставі аналізу історичного досвіду побачити ставлення авторки до можливостей надання конкретних пропозицій щодо вдосконалення сучасного юридичного процесу як одного із складових елементів національної правової системи.

Згадані вище міркування хоча й вимагають дискусії, проте в цілому концептуально не впливають на високий рівень дисертаційного дослідження та дозволяють оцінити його як завершену наукову роботу.

Висновки

Монографічне дослідження О. В. Беліченко є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачкою особисто,

містить нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки.

Дисертаційне дослідження Беліченко Олександри Валентинівни «Українська правова думка про юридичний процес (XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)», подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам, передбаченим пунктом 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – **Беліченко Олександра Валентинівна** – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
проректор з науково-педагогічної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Олександр ГОЛОВКО

